

Etsen van Johannes Goedaert een ontdekking van Joos van de Plas

Kunstenaar Joos van de Plas deed in de Artis Bibliotheek een bijzondere ontdekking. In het boek 'De Europese Insecten' van Maria Sibylla Merian staan meer dan vijftig tekeningen van de zeventiende-eeuwse ontdekker van de metamorfose Johannes Goedaert.

Tekst: **Johannes Goedaert (1617-1668)** bestudeerde als eerste in de geschiedenis de gedaanteverwisseling van veel soorten Europese insecten. Hij kweekte van 1635 tot kort voor zijn dood ruim 100 soorten rupsen en maden op. Uitsluitend gebaseerd op eigen waarnemingen werden vanaf 1660 drie delen van zijn rijkgeïllustreerde werk *Metamorphosis Naturalis* gepubliceerd. Het laatste deel verscheen postuum in 1669. Goedaerts boeken verschenen bij de Middelburgse uitgever Jaques Fierens in het Nederlands, Latijn en Frans. De Engelse geleerde Martin Lister schreef in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw een Latijnse en Engelse bewerking van Goedaerts werk. Goedaerts boeken werden bestsellers, waardoor in Europa de belangstelling voor insecten op de kaart werd gezet.

Maria Sibylla Merian (1647-1717) werd in Frankfurt geboren. Zij kende Goedaerts werk en ging mede daardoor eveneens insecten kweken om hun metamorfose te onderzoeken en te beschrijven. De eerste soort waarvan ze de rupsen opkweekte was de zijderups. De waarnemingen van de metamorfose van deze soort deed ze in 1660, het jaar waarin Goedaerts eerste boek verscheen. Maria Sibylla's eerste boek over de metamorfose van insecten verscheen als 'Raupenbuch' in 1679 te Neurenberg. Over haar onderzoek naar Europese insecten verschenen, evenals van Goedaert, drie rijkgeïllustreerde delen. Het bekendst werd Maria Sibylla door haar reis naar Suriname van 1699 tot 1701, waarover zij in 1705 'Metamorphosis insectorum Surinamensium Ofte Verandering der Surinaamsche Insecten' publiceerde. Dit prachtige boek, op groot formaat, maakte Maria Sibylla tot in onze tijd wereldberoemd. Ter gelegenheid van Maria Sibylla's 300e sterfjaar verscheen in 2017, met uitgebreide toelichting, wellicht de mooiste facsimile van het exemplaar uit 1705 van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Voor de vroegste herdrukken van haar werk werden haar originele koperen platen van de afbeeldingen gebruikt. In 1730 waren al deze platen in het bezit van de Amsterdamse uitgever J.F. Bernard. Hij maakte één boek, getiteld 'De Europese Insecten', met alle platen van Merian. Deze verzamelband bevat naast de afbeeldingen van het Surinameboek en de drie Rupsenboeken ook afbeeldingen van haar drie Bloemenboeken.

Detail 'Butterfly Cloud', Joos van de Plas, vaste collectie Museum Wiesbaden, Wiesbaden.

Joos van de Plas (1952) is een Nederlands beeldend kunstenaar. Ze heeft grote belangstelling voor de metamorfose van insecten en oude boeken met handgekleurde platen van insecten. Joos wordt voor haar beeldende kunst door die boeken geïnspireerd, evenals door de rupsen die zijzelf opkweekt. In het spoor van Maria Sibylla Merian reisde zij in 2005 naar Suriname om daar insecten te zoeken die door Maria Sibylla zijn beschreven. Na deze reis zette zij haar zoektocht in Europa voort in vele bibliotheken en musea. Daarbij ontdekte ze dat Museum Wiesbaden door Maria Sibylla verzamelde insecten bezit. Na jarenlang onderzoek en samenwerking met Museum Wiesbaden leidde dit in 2013-2014 tot haar solo-expositie 'Metamorphosis Naturalis Insectorum Surinamensium, Eine Entdeckungsreise neu erlebt'. Tot de vaste collectie in Museum Wiesbaden behoren vier videopresentaties met vlinders van Joos en 'Butterfly Cloud', een prachtig werk in een grote glazen vitrine met meer dan 3000 door haar geschilderde papieren Europese en Surinaamse vlinders. Het 300e sterfjaar van Maria Sibylla werd in Amsterdam 'gevierd' met de Maria Sibylla Merian Conferentie.

Goedaert in werk van Merian

Daarbij was Joos een van de sprekers. Tijdens haar presentatie kwam aan de orde dat zij ontdekt had, dat in werk van Merian afbeeldingen van Goedaert zijn opgenomen. Het zal dan ook niemand verbazen, dat Joos werd uitgenodigd om over haar ontdekking uitleg te geven tijdens de driedaagse Johannes Goedaert Conferentie, die in maart 2019 in Goedaerts geboorteplaats Middelburg werd gehouden. En dat deed Joos. Ze noemde haar presentatie 'Het gestolen kijken'.

Het gestolen kijken

Bij een van de vele bezoeken van Joos aan de Artis Bibliotheek in Amsterdam bladerde zij door de in 1730 uitgegeven verzamelband van Merians werk *De Europische Insecten*. Het doorbladeren maakte Joos onrustig. Op een aantal bladen klopte iets niet. Doordat Joos het werk van Merian goed kende, ontdekte zij dat er iets veranderd moest zijn aan de oorspronkelijke afbeeldingen. Eén tekeningetje kwam steeds in haar hoofd op. Toen ze op een keer wakker werd wist ze het plotseling: het tekeningetje had ze in werk van Johannes Goedaert gezien. Bij volgende bezoeken aan de bibliotheek nam ze de boekjes van Goedaert in de hand om de afbeeldingen te vergelijken met in 'De Europische Insecten' toegevoegde tekeningetjes. Het bleken er vele te zijn, die kennelijk overgetrokken waren uit Goedaerts werk, want de meeste waren in spiegelbeeld afgedrukt. Nu richtte Joos zich op de vraag wie dit gedaan zou kunnen hebben. Bij een van haar bezoeken aan het Leidse Prentenkabinet bekeek zij een tekening met de metamorfose van de zijderups van Bernard Picart (1673-1733). Ze fotografeerde de tekening om deze te kunnen vergelijken met afbeeldingen in 'De Europische Insecten', dit keer in de universiteitsbibliotheek van Frankfurt. Nu constateerde Joos dat in dit boek op het titelblad van het eerste rupsenboek van Merian vier tekeningetjes van Bernard Picart waren overgenomen. Bovendien zag ze dat op het titelblad van 'De Europische Insecten' heel klein in een cartouche stond: B. Picart Del. 1718. Deze Franse kunstenaar, die in Amsterdam onder andere voor de uitgever van 'De Europische Insecten' werkte, was dus betrokken bij de uitgave van het boek. Dit maakt het dus wel zeer waarschijnlijk dat Picart verantwoordelijk was voor de overname van de 57 door Joos van de Plas ontdekte kopieën van Goedaerts afbeeldingen in het werk van Maria Sibylla Merian. Voorbeelden van de van Goedaert gekopieerde afbeeldingen zijn bijvoorbeeld rups, pop en vlinder van het groot koolwitje (deel 1, afb. XI), idem van de wilgenhoutrups (deel 2, afb. 33), idem van de grote beer (uit late drukken van deel 1, afb. XVII) en de rups van de hermelijnvlinder (deel 2, afb. 37).

Pagina uit 'Het gestolen kijken'. Dit is een bewerking van afbeelding CLVII uit 'De Europische Insecten' van M.S. Merian, waarop Goedaerts figuren van rups, pop en imago van het groot koolwitje afgedrukt zijn (afbeelding XI van Goedaerts eerste deel van *Metamorphosis Naturalis*).

Meer informatie

- Over de presentatie maakte Joos, speciaal voor de Goedaert Conferentie, het boek 'Het Gestolen Kijken'. In dit boek toont Joos op kunstzinnige wijze de gekopieerde afbeeldingen. Het boek met tekst in het Nederlands en Engels heeft 84 pagina's. ISBN 978-90-903-1621-5
- Expositie: Werk van Joos van de Plas is te zien tijdens de tentoonstelling 'Change & Change', die in het najaar van 2020 wordt gehouden bij Galerie Wit (www.galeriewit.nl) in Wageningen.
- De website www.joosvandeplas.nl.